

KAYGUSUZ ABDAL'IN GEVHER-NÂME'Sİ

Mehmet AKALIN

II. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne, «Mecmûa-i Latîfe, Topkapı Sarayı Kütüphanesi K. 950 de kayıtlı bir yazma» adlı bir bildiri ile katılmış ve adı geçen mecmûayı tanıtmıştık.

Burada metnini vereceğimiz Kaygusuz Abdal'ın «Gevher-nâme mesnevîsi Mecmû'a-i Latîfe'nin 1b-7b varakları arasında bulunmaktadır.

Bildirinin metnini yazılı olarak kongre başkanlığına sunma imkânını bulamadığımız için, mecmû'anın mündericâtını kısaca zikretmek ihtiyâcını duyuyoruz: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğunda¹ Mecmû'a-i Latîfe'nin «Gülşehrî'nin Gevher-nâme adlı bir mesnevîsi ile mürettep gazellerini, Leylâ ve Mecnûn mesnevîsini ve Arapça kasîdeleri ihtiva ettiği» söylenmektedir.

Mecmûa'nın yakından incelenmesi, Arapça şiirleri bir yana bırakırsak yukardaki bilgileri tashîh etmek ihtiyâcını duyurur. Doksan varaklık mecmûa'nın ilk sahîfesinde (1a) Melik el-Eşref Seyfeddîn Kayıtbay'a iki beyitlik bir takdim yazısı yer almaktadır.

Sultân-ı Mışruñ cihânda ömri yüz miñ sâl ola
Tâ kıyâmet işiginde devlet ü îkbâl ola

Her yılı biñ ay ola her ayı yüz biñ gün anuñ
Her günü biñ sâ'atı her sâ'atı biñ sâl ola

1b ile 7b arasında F. E. Karatay'ın Gülşehrî'ye atfettiği Gevher-nâme adlı bir mesnevî yer almaktadır. Mesnevî zannedildiği gibi Gülşehrî'ye âit değildir, Şiirin sonunda yer alan şu beyitlere kulak verelim :

¹ bk. Karatay, F. E.; Topkapı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu c. II nu: 2253.

Ben fakıram Kuş Dili'nden anlaman
Tütiye şekker gerek hâra saman

6b/2-3

Dervişem ben Muştafâ kıldı nazar
Hem Anuñ bahşâyışidür bu habar

Yohsa ben gendü hâlümü anlaram
Sözümü hemân yirinde bañlaram

‘Āşık-ısañ Kayğusuz abdāl gibi
Saña bir hırka hemāndur şāl gibi

Yukardaki ilk beyitte gerçi, Kuş Dili ile Gül-şehrî'nin Mantıku't-tayr adlı eseri anılmaktadır. Beyitten de açıkça anlaşılacağı gibi Gevher-nâme mesnevîsinin yazarı bu beyitle Gülşehrî'yi yermekte, «Āşık-ısañ Kayğusuz Abdāl gibi — Saña bir hırka hemāndur şāl gibi sözleriyle de Şâir kendini açıkça ortaya koymaktadır.

Mecmû'a-i Latîfe'de 7b - 28b varakları arasında mürettep bir Divân vardır. Bu sayfalara her harf için birer tâne olmak üzere 27 şiir derc edilmiştir. Yalnız şiirler Topkapı Sarayı T.Y.lar Kat. unda söylendiği gibi, Gülşehrî'ye âit değildir. Bu şiirler. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi TY. 121 de kayıtlı Garîb-nâme'nin sonunda yer alan ve Āşık Paşa'ya âit olduğu mukayyed Abdalbâki Gölpınarlı'nın Yûnus Emre ve Tasavvuf² adlı eserinde Āşık Paşa'nın şiirleri diye neşrettiği şiirlerin aynısıdır.

Şiirlerde çoğunlukla, ‘Āşık mahlası kullanılmaktadır. Fakat; ز , ش , ص , ط , ه ve ن harflerinde yer alanların mahlas beyitleri eksiktir. Yazmanın > ve ق kafiyelerinde 14b/15a 16a/16b varaklarında ise mahlas beyitleri şöyledir :

Revâdur i ‘Āşık Eren rāz içregi hālun gören
Riyâ-y-ıla yola giren redd oldı rahmet bulmadı

² Gölpınarlı Abdalbakî Yunus Emre ve Tasavvuf, Remzi Kitâbevi İstanbul, 1961, s. 295 - 296.

Sen durma i 'Âşık Eren şayru seni şanmaz gören
Ser-keşleri yoldan süren sâkinlere ferrâş olur

..

Yukarıdaki beyitler en azından bu iki gazelin °Âşık Eren'e âit olduğunu düşündürür. Hiç bir gazelde Aşık Paşa ismi geçmez. Mahlas beyti zikredilmeyenler hâriç diğerleri 'Âşık mahlasını taşırlar. Bu durumda bu şiirlerin 'Âşık Paşa'nın olduğunu düşünmek biraz güçtür. Nitekim; Abdülbâkî Gölpinarlı'da çok haklı olarak; bu husûsa dikkati çekmektedir.

Zannediyoruz ki, bütün bu şiirler °Âşık Eren'e âittir ve şâirimiz çoğunlukla sâdece °Âşık mahlasını kullanmaktadır.

Araştırma yaptığımız belli başlı kaynaklarda 'Âşık Eren adına rastlanamamıştır.

Mecmû'a'da, Türkçe yazmalar Katalogunda zikredilmeyen iki türkçe şiir daha vardır. Yazma'nın 40a - 44a varakları arasında yer alan ve Yûnus Dîvânlarında;

Hak bir gönül virdi bana ha dimedin hayrân olur
Bir dem gelür şâdî olur, bir dem gelür giryân olur

matlayla başlayan şiir yer almaktadır. Fakat yazmamızdaki şiir onlardan on bir beyit daha fazladır ve sondan bir evvelki beyitte yazarının ismi «°Âşık» olarak geçmektedir. İkinci şiir ise (86b-88a) mahlas beyti eksik olduğundan şâiri bilinmeyen tam metnini aşağıya alacağımız, Sultân Kayıtbay için yazılmış bir medhiyedir:

Eyâ şâh-ı felek-rif'at ki sensin mehdi-yi 'âlem
Kader fermânuna râm u kaza hükümle müstahkem
Çü sensin Husrev-i devrân penâh-ı maşrık u mağrib
Ki cümle emrüne tâbi' mülükü't-türki ve'd-deylem
Bisât-ı ma'dilet içre kim ola Hazretün gibi
Ferîdün-fer Sikender-der perî-peyker Mesîhâ-dem
Memât-ı zulme bağışlar hayât-ı câvidân 'adlun
Zihî mu'ciz ki Hak virmiş saña çün 'İsî-i Meryem
Eger la'l-i şeker-rîzûn söz açsa remz-i hikmetden
Ger ola Bû-'Alî Sînâ vü Câbir olalar mülzem

³ bk. Gölpinarlı Abdülbaki, Yunus Emre Divânı, İstanbul 1943.

°İnān-ı raḥşuñı bir dem kimüñ üstine toğrułdsañ
 Taḥammül kılmaya hergiz ne Ḥaydar tura ne Rüstem
 Eger kaḥruñ eli ḥaṇçer çekeydi ejder-i çarḥa
 Ki ḥavfından tolaydı kan bilā-şek Zöhre-i dayğam
 Şecā'at kânıdır zātuñ seḥāvet baḥrıdır ḥalkuñ
 Melāḥat bāğıdır ḥüsnüñ sözüñdür menba°-ı Zemzem
 Şehā bezm-i cemālünde tolanur sākī-veş ḥurşid
 Tutupdur tās-ı zerrin kim şuna sen şāha cām-ı Cem
 Sadā-yı nağme-i bezmüñ irelden evc-i eflāke
 Hezārān Zöhreyi zehrā kıılır āheng-i zır ü bam
 Devām-ı °ömrin artursın Ḥudā Sultān Ebu'n-naşruñ
 Ki °oşrin kem seḥāsınuñ idemez Ḥusrev-i a°zam
 Sipihir ü çarḥ u encümden tavārik nāzil oldukca
 °Adūnuñ farķına olsun belā-yı nā-gehān mübrem
 Tapuña biñ ḥicāb-ıla çü kııldum ḥālumu °arza
 Ümīdüm bu ki Sultānuñ olam kıullarına munzam

Mecnûa'nın 28b- 36a varakları arasında yer alan kısım için F.E. Karatay'ın dediği bir bakıma doğrudur. Burada Gülşehrî'nin, Leylâ ve Mecnûn hikâyesini konu edinen Mantuku't-tayr⁴ dan bir parça yer almaktadır. Konusunun buradan alınmış olması; bu manzûme- nin Gülşehrî'nin başlı başına bir eseri olduğunu icâb ettirmez.

Kaygusuz Abdal'ın, aşağıda tam metnini sunduğumuz Gevher- nâme adlı mesnevîsi, vahdet-i vücûd nazariyesini işlemektedir. Bil- diğimize göre şimdiye kadar hiç bir yerde neşredilmediği gibi şâiri- mizin böyle bir eserinden de bahs edilmemiştir.

G E V H E R — N Â M E

- 1 İ şıfatuñ (Kul huva'llahu aḥad)
Her dem içinde kâdirsin her sa'ad
- 2 Cümle sırrı sen bilürsen i kadır
Bî-şeriksen bî-misâlsin bî-nazır

⁴ bk. Levend, Ağah Sırrı, Gülşehrî Mantiku't-tayr, Ankara 1957, s. 113-119.

- 3 Külli sensin aşıkāra vü nihān
Yirde gögde yine sensin cisme cān
- 4 Külli sensin mu'teber ü muhtasar
Ol ki sensüzdür fişār-ender-fişār
- 5 Melike'l-mülksen kadim u lem-yezel
Mahlukun halıkısen sen zū'l-celāl 2a
- 6 Degme bir zerrede bin dürlü 'acab
Sen bilürsen sen kılursan i Çalap
- 7 Kim 'akıllar māt u ser-gerdān durur
Bū'l-'acabdur kudretün andan durur
- 8 Pādişāhsın bī-sipāh u bī-vezīr
Kalmışa hem yine sensin destigīr
- 9 Söz öküşdür gendü hālum söylerem
Derdümi vaşf-ı hikāyet eylerem
- 10 Kim bu tenüm yoğudı ben cān-ıdum
Katre degül ezelf 'ummān-ıdum
- 11 Ol 'alemde bu ādam olmaz-ıdı
Ay u güneş gedilüp tolmez-ıdı
- 12 Birlik-idi olmaz-ıdı ayruluk
Yoğudı ölmeg dirilmek şayruluk
- 13 Hem o demde biz dahı anda-y-ıduk
Ol 'alemde bile cevlanda-y-ıduk
- 14 Hem o demde yoğ-udı ins ü melek
Gerdiş-i gerdān degüldi nüh felek
- 15 Dahı yirler kān-ı ma'dende-y-idi
Katre varı küllī 'ummānda-y-ıdı 3a
- 16 'Arş u ferş ü gāv mähī yoğudı
Cümle varlık hemān ol Allah-ıdı
- 17 Diledi kim şāni'-i perverdigār
Gendü kudretin kılaydı aşikār
- 18 Mevce gelüben o derya kıldı cüş
Mevc-ile beni kenāra şaldı uş

- 19 Mevc içinden taşra düşdi bir güher
Eyle gevher kim mişâl-i mu'teber
- 20 Deryâ-y-ıdum ka'tra oldu menzilüm
Bu-y-ıdı bu hâl içinde müşkilüm 3b
- 21 Çünkü gevher taşra düşdi deryadan
Vaşlatı furkat ayırdı ortadan
- 22 Ol gühere bunca zamân tañgrılık
Eyleyiben gendüsi oldu 'âşık
- 23 'Işkuñ dahı bünyâdı andan durur
'Işk varaķı hem ol dīvāndan durur
- 24 Ol güherden bunca hüner eyledi
Bunca hikmet baħr u hem ber eyledi
- 25 Aşl-ı hikmet ol bir gevherden durur
Gevher aşlı hemān ol birden durur 4a
- 26 Ol güherden oldu bu cümle 'ālem
Ne ki vardur yir ü gög levħ ü kalem
- 27 Yidi yılduz hem ol gevherden durur
Cümle hüner hem ol hūnerden durur
- 28 Andan oldu evliyā vü enbiyā
Birlik olur qarışıcak şu şuya
- 29 Toprak aşlı gine toprakdan durur
Cümle varlık hemān ol ħakdan durur
- 30 Ol güherüñ bir adı Maħmūd-ıdı
Baħt içinde tali'i mes'ūd-ıdı 4b
- 31 Ol güher ādam tonunu ihtiyār
Eyleyiben hem o dem kıldı qarār
- 32 Ādamı gevhere şadef eyledi
Ya'nı bu mülki müşerref eyledi
- 33 Şadef içinde murādum dūr durur
Dürr ü şadef ħaķ katında bir durur
- 34 Dürr ü şadef yine ma'dende biter
Aşlı birdür yine bir kānda biter

- 35 Şu dilerseñ bardağa kılma nazar
Bardağ içinde şuyı kıl ihtiyār 5a
- 36 Cümle bir çeşme şuyıdır i vell
Tutalum bardağ giçidür yā ulı
- 37 Külli şuyıñ aşlı birdür i °azız
Şu temizdür bardağın kılğıl temiz.
- 38 Ger degülseñ sen bu hikmetden gafıl
Gāfil olma yolu içinde i °akıl
- 39 Ehl-i tevhīd ol ki cānuñ şād ola
Şekrid olan °ākıbet üstād ola
- 40 Ol güher-idi Muhammedün cānı
Anuñ-içün dutdı cümle sayvanı 5b
- 41 Anuñ-içün oldı cümle gülsitān
°Üd u şandal serv ü tūbī ergāvān
- 42 Hūr u cennet vahş u tayr u °akl u cān
Ol güherdür cümleñün aşlı hemān
- 43 Cümle °ālem °ışkına kıldı karār
İhtiyār oldur kamudan ihtiyār
- 44 Bu-y-ıdı kim vaşf-ı hālum söyledüm
Anı kim gördüm hikāyet eyledüm
- 45 Her ne °ilmi üstāddan gördüm-ise
°Aklı içinde her neye irdüm-ise
- 46 Nazm kıldum bir dāsitan eyledüm
Bu-y-ıdı şikeste beste söyledüm
- 47 Taze gülden desteler çın eyledüm
Her nefesi büy-ı müşğın eyledüm
- 48 Benefşeyi nergise kıldum nişār
Tütinün önünde komışam şeker
- 49 Goncanun yüzinden açdum perdeyi
Güneş-ile bile komışam ayı
- 50 Nestireni güle burka° eyledüm
Gülşeni bülbüle otağ eyledüm 6b

- 51 Ben fakîram kuş dilinden anlaman
Tûtiye şekker gerek hâra şaman
- 52 Şâh-bâzuñ cinsi hemân şâh-bâz ola
Hümânuñ hümâ bâzuñ bâz ola
- 53 Dervişem ben Muştafâ kıldı nazar
Hem anuñ bahşâyış-ıdur bu habar
- 54 Yohsa ben gendü hâlumu anlaram
Sözümü hemân yırinde bañlaram
- 55 Âşık-ısañ Kaygusuz Abdal gibi
Saña bir hırka hemâñdur şâl gibi
- 56 Anı ko kim Muştafâ murdâr didi
Anı kovana erenler er didi
- 58 Tekebbürlük eyleyen mel'ûn olur
Nite kim Şeytân gibi bi-dîn olur
- 59 Yol içinde alçağa ko menzilün
Tâ ki hall olmak dilerseñ müşkilün
- 60 Meskenet toprağına her dem yüzün
Süre dur kim tâ bilesiñ gendüvüzüñ
- 61 Toprak olmayınca gevher olmadı
Toprağa düşen güher hiç solmadı
- 62 Güher-nâme burada öldi tamâm
Vir Resûluñ rûhına yüz biñ selâm

N O T L A R

1. Metnimizde ñ ve g sesleri ک , گ , گ harfleriyle gösterilmiştir. Bu ses sâdece تگرگ (tangrılık) 22 kelimesinde bir defaya mahsus olmak üzere, گ ile yazılmıştır.

2. Metnimizde ikinci teklik şahıs eki, aşağıda gösterilen yerlerde —sen şeklinde geçmektedir :

sen bilürsen (2-6); bî-şerîksen (2); melike'l-mülksen, mahlûkun hâlîkisan (5); sen kılursan (6); diğer altı yerde ise, —sın olarak harekelenmiştir. Yukarıda örnekleriyle gösterilen —sen li şekilleri, Mısır'da istinsâh edilmiş olan yazmanın müstensihinin, şîvesinin te'siri olarak değerlendiriyoruz.

3. Metnimizin muhtelif yerlerinde arapça ve farsça kelimeler, çoklukla vezin icâbı, asıl imlâlarına uygun olmayacak şekilde yazıl-

mıştır: külli : (3-4); mahlûkun : (5); destigir:

 (8); deryadan: (21); gâfil (gâfil yerine) :

(38); üstâd: (45) vs.

4. i — cevherî fiilinin hikâye üçüncü teklik şahsı, üç yerde, düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olduğu intibâını verecek şekilde yazılmıştır: yoğ-udı ... (10, 14, 16).

Bu fiilin birinci çokluk şahıs hikâyesi sâdece iki yerde ve -ıduk olarak geçmektedir: anda-y-ıduk .. (13), cevlânda-y-ıduk ... (13). Bu örnekler i- cevherî fiilinin diğer anadolu metinlerinde olduğu gibi incelik-kalınlık uyumu içinde olduğuna ve ekleşme temâyülü gösterdiğine işâret etmektedir.

5. lık/ - lik, - luk/ - lük isimden isim yapma eki metinde şuralarda geçmektedir: ayruluk 12, sayruluk 12, tañgrılık 22, tekebbürlük 58. Bu örnekler metnimizde bu eklerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna doğru bir tekâmülün var olduğunu göstermektedir.

6. Bir çok Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, metnimizde de yuvarlak ünlü ihtivâ eden isimlerden sonra gelen üçüncü teklik şahıs iyelik eklerinden sonra bir düzlük-yuvarlaklık uyumu temâyülü görülmektedir : tonunı 31, önünde 48